

Bartucz Lajos:

A magyar nemzetismeretről*

Aki látó szemmel, halló füllel bizonyos távlatból figyeli a magyar szellemi élet különböző műhelyeiben, a részint tudományos, részint népszerűsítő, közérdekű társulatokban, valamint a szétszórt értekezésekben, alaposan megszapordott folyóiratokban, vagy akár a napilapokban felmerülő gondolatokat, megvitásra kerülő problémákat, – lehetetlen észre nem vennie, hogy egy idő óta valami zsong a magyar lelkekben.

Gondolatok merülnek fel, figyelmeztetések hangzanak el, célkitűzések, munkaközösségek keletkeznek úgy a fővárosban, mint a vidéken, a csonka hazában nem kevésbé, mint elszakított véreink között. Falukutató munkaközösségeket szerveznek itt, magyarságtudató társaságba tömörülnek amott. Hungarológia sorozatot ad ki az Egyetemi Nyomda s „Magyarságtudomány” címmel indít folyóiratot egy lelkes, fiatal gárda.

Ám ha figyelmesebben szemügyre vesszük ezeket a különböző helyeken, látszólag különböző célkitűzéssel jelentkező szellemi törekvéseket, csakhamar megállapíthatjuk, hogy valójában, lényegében valamennyi egy közös cél felé tör, egy eszménybe folyik össze s ez: a magyar nemzetismeret.

De hát új-e a magyar nemzetismeretre való törekvés?

Ha a magyar tudományosság, a magyar szellemi áramlatok körébe s így társaságunk programjába tartozik.

De vajon a nemzettest faji és ethnikai jegyeinek – bármily részletes – leírásával kimerítettük-e már most a nemzetismeret lényegét? Éppen nem, sőt még csak el sem értük. Ahhoz rendszeres és módszeres összehasonlításra, integrálásra, a talált jegyek korrelációjának megállapítására, az ethnikai fejlődés különböző történeti fázisainak összehasonlító tanulmányozására van szükség. Ezt a munkát már nem végezhetik el az egyes részlettudományok, legfeljebb csak megkönnyíthetik, adatokat szolgáltathatnak hozzá, de maga az egész kérdéskomplexum, a nemzeti mivolt lényegének, más ethnikumoktól való különbözőségének megismerése és megértése már az összehasonlító néptudomány feladata. Minthogy pedig az etimológiai kutatás is társaságunk munkakörébe tartozik, nyilvánvaló, hogy a magyar lényegismeret, a magyar nemzetismeret, az ún. „magyarságtudomány” a Magyar Néprajzi Társaság legsajátosabb, legnemzetibb feladatai közé kell hogy tartozzék.

És ha most figyelembe vesszük, hogy mi kis nemzet vagyunk. A mi anyagi és szellemi erőink nem korlátlanok. Akkor a jól felfogott nemzeti érdek, az okos kultúrpolitika, a nemzet anyagi és szellemi erőinek gazdaságos kihasználása azt követeli tőlünk, hogy a tudományban is minden erőnket nemzeti problémáink megoldására koncentráljuk. Ne új társaságokat és folyóiratokat alapítsunk, hanem a meglévőket erősítsük. Mindenki, akit a magyar nemzetismeret, a magyarságtudomány komolyan érdekel, tömörüljön a Magyar Néprajzi Társaságba. A társaság kutató tagjai pedig a részletmunkák-történetének nagyon is tanulságos lapjait nézegetem, tárgyilagosan meg kell állapítanom, hogy magyar nemzetismeret, legalábbis arra való komoly törekvés, volt már a múltban is, a nemzeti önismeret gondolata sok magyar elmét és szívet hevített már elődeink közül is. És mégis, az az elementáris erő, mellyel az eszme

*Előadatott a Magyar Néprajzi Társaság 1936. április 25-én tartott ülésén.

magyar fiatal lelkek mélyéről ma napfényre tör, az a sokoldalúság, a szárnyait bontogató módszeresség, s a mind mélyebben szántó alaposág, mellyel a problémát latolgatni kezdik, – az egészen új s megérdemli, hogy minden magyar ember komolyan foglalkozzék vele. Nekünk, a Magyar Néprajzi Társaság tagjainak pedig egyenesen kötelességünk, hogy ezt az új áramlatot felkaroljuk, mellette határozottan állást foglaljunk, sőt irányítását kezünkbe vegyük, mert hiszen mi más a magyar nemzetismeretre való törekvés, mi más a „magyarságtudomány”, – amely névnek és fogalomnak különben egyik első hirdetője voltam, – mint éppen annak a programnak leghatalmasabb része, ha nem teljes egésze, amit társaságunk lelkes alapítói 46 évvel ezelőtt zászlójukra tűztek.

Tanulmányozzuk hát a magyar nemzetismeretet kissé közelebbről.

Hogyan jutunk nemzetismerethez?

A nemzet történelmi, politikai, társadalmi alakulat, – gondolják a legtöbben, – tehát elsősorban a történelmi, jogi, politikai, társadalomtani kutatások hivatottak arra, hogy a nemzet ismeretéhez vezessenek bennünket.

„Nyelvében él a nemzet” – mondják mások, miéртis a nyelvtudományban látják inkább a nemzetismeret legfőbb forrását.

A nemzet élete azonban szorosan összefügg a gazdasági kérdésekkel, az élettérrel, az élő és élettelen milióval, melyben a nemzet élete lejátszódik – hangoztatják ismét mások. Nem indokolatlan tehát, ha ezekkel a kérdésekkel foglalkozó különböző tudományoknak is nagy szerepet juttatnak a nemzeti lényeg kutatásában. Azután ott van az irodalom, művészetek, a nemzeti mivolt számára mind megannyi megnyilvánulási területek.

Kétségtelen, hogy mindegyik tábornak sok tekintetben igaza van. Sőt el kell ismernünk, hogy mind-egyik csoportba tartozó tudományok terén már eddig is sok érdemes munka folyt, ami végeredményében mind a nemzet ismeretet szolgálja. Mégis úgy vélem, jobban megközelítjük a nemzetismeretet akkor, ha a nemzet alapforrásához megyünk vissza, ez pedig: a magyar ember maga.

Amint az egyes embernek vannak öröklött testi és lelki tulajdonságai s ezeknek a rendkívül sokféle milióhatásokkal való kombinálódásából fakadó szellemi és fiziológiai megnyilvánulásai, amelyek egy bizonyos alakban együtt csak egyszer fordulnak elő s az egyén lényegét alkotják, ugyanez áll a népekre, nemzetekre is, csak éppen hogy integrált fokban.

A nemzettest és a nemzeti lélek jóval több ugyan, mint egyszerűen csak a nemzetet alkotó egyének testi és lelki sajátságainak összege, mert hiszen a nép, nemzet egy magasabb, szervezettebb, és pedig igen bonyolult szervezetű, élő egység, – lényege, összes ismertető jegyei és életnyilvánulásai azonban végül is két alaptényezőre: a fajiságra és ethnikumra mennek vissza, illetve azokból indulnak ki, e kétőnek komplikált megnyilvánulási formái. Hogy a kétő közül melyik a fontosabb, – néhai Hunfalvy Pálunkkal¹ szólva – az-e, „hogy miféle állapotban mutatja a természet az embert”, avagy „hogy milyenek mutatja őt a történelem, vagyis milyenek mutatja maga magát” – az itt most bennünket nem érdeklő részletprobléma, – éppúgy, mint ahogyan csupán érintjük itt azt a ma általánosan elfogadott tudományos megállapítást is, hogy úgy a fajiság, mint az ethnikai mivolt, látszólagos egysége dacára is, hol mozaikszerű, hol meg igen komplikált szövedékű sokféleség, mely alatt az egyik oldalon a kelet-balti, kaukázusi-mongoloid, alpi, dinári stb., ma szélkében használt rasszfogalmak², a másik oldalon pedig a finn-ugor és török ethnikai eredet, a székely, kun, palóc, jász stb. ethnikai magvak s a bizonyos fokig szintén ethnikai eredetű vízszintes társadalmi rétegezethez problémái rejlenek.

Nyilvánvaló, hogy a komoly nemzetismeret a nemzet összes faji és ethnikai jegyeinek megállapításával, rendszeres leírásával kezdődik. Ezek a faji és ethnikai jegyek, a nemzeti mivolt megnyilvánulási formái és területei azonban rendkívül sokfélék, a jelenből a messzi múltba visszanyúlhatnak, az egyéni és társadalmi életnek kisebb-nagyobb mértékben szinte minden jelenségében kifejeződhetnek, sőt igen gyakran ki is fejeződnek, természetes tehát, hogy a nemzeti mivolt jegyeinek felkutatásában az összes tudományok több-kevesebb szerepet játszanak. Legnagyobb részük és rendszeres összefoglalásuk azon-

ban a magyar embertan és néprajzban se felejtsek el, hogy minden magyar embertani, ethnográfiai és ethnológiai kutatásnak végcélja elsősorban a magyar nemzetismeretre való törekvés kell hogy legyen.

Lássuk már most, történt-e valami hazánkban a magyar nemzetismeretre való törekvés terén.

Tavaly múltott 200 éve, hogy Bél Mátyásnak „Notitia Hungariae novae historico-geographica” című hatalmas munkájából a Pozsony megyéről szóló kötet napvilágot látott. Az 1735. év azonban nemcsak a nagy mű első kötetének, de a magyar nemzetismeret megszületésének is időpontja. Bél Mátyás, korának európai vonatkozásban is egyik legnagyobb tudósa, az első magyar ember, aki a magyar fajiság kérdését, mint tudományos problémát felveti s aki egyben „Tractatus de Re rustica Hungarorum” című kéziratával, mely ma is becses forrásmunka, a leíró magyar néprajz alapjait lerakja. Nagy geográfiai munkájának minden kötetében egész csomó néprajzi és nemzetismereti vonatkozást találunk, a csallóközi magyarokról adott rövid, találó jellemzése pedig ma is mintaszerű. Valóban nagy nyeresége lenne a magyar néprajznak, ha valaki Bél Mátyás összes ethnográfiai adatait összeszedné, rendszerbe fogná s részletes magyarázatokkal kísérve kiadná.

„Ami a magyarokat illeti, – írja a Notitia első kötetében, – az egész vidéken, amelyen szélteben megfészkelte a nemzet, aligha találsz fajbéliebbeket, vagy kik jellemvonásaikat jobban megőrizték.”

Magyarázatul mindjárt hozzáteszi: „Mikor fajbélieknek nevezem őket, amaz ősi fajt értem. Az a régi faj ugyanis, amíg egész Magyarországon köröskörül, annyi csapás által előrölvé és egyebünnen egészülve ki, újjá alakult, a mi szigeteinken kitarott: bár nem teljesen tisztán, mégis annyira hasonló maradvány magához, hogy csak az dicsekedhetik azzal, hogy látott magyar embert, aki látott már csallóközi férfit.”

Bél Mátyás e szavai kettős tanúsággal szolgálnak. Az egyik szubjektív, magára a szerzőre vonatkozó. Ha semmi más bizonyítékunk nem volna, e sorok magukban is elegendőek arra, hogy belőlük Bél Mátyás magyar érzésére következtessünk, amit pedig a csehek mostanában oly előszeretettel kétségbe vonnak. Így csak az írhat a magyar emberről, aki maga is magyarnak érzi magát.

A másik tanúság az ő tudományos álláspontja. Bél Mátyás látta a nagy rasszkeveredést, melyen a különböző vidéki magyarság a mozgalmas történelmi események következtében átesett. De tudós tárgyilagossággal megállapítja, hogy a folyók és kiöntések által védett területek alkalmasak voltak az ősi típusok megmaradására, s meggyőződéssel hirdeti, hogy a magyarság ősi faji vonásai nem veszték ki, hanem egyes szigeteken öröklés útján megtartottak.” „Mivel ugyanis ennek a vidéknek - a vizek nagy tömege folyván körülötte – nehezek és ritkák a bejárásai – írja tovább, – kóbor ellenség nem járhatott át könnyen rajta. És, ha meg is történt, hogy pusztítóinak csapatai bevetődtek a szigetbe, a lakosok a kisebb szigetek erdős zugaiba vonták magukat, mielőtt a veszély rájuk szakadt volna. Innen van, hogy sehol sem találsz egykönnyen olyan sok függő pecsétes levelet és régi írást, mint szigetbelieinknél. Őseik, dédőseik és szépőseik sorát a nemesek közül sokan, oklevelek hűségével bizonyítva, Szent István tiszteletreméltó régi koráig vezetik vissza.”

Le is írja mindjárt pár jellemző szóval ennek az ősi típusú magyarságnak jellemző testi bélyegeit: „Zömök, inkább alacsony, mint magas testalkatúak, legtöbben szürkés-kék szeműek, a napsütés megszokásától sötét arcszínűek.” Ki ne ismerné fel e jellemzésben a kelet-balti rassz fő vonásait. Ma már hiteles csontvázletelekkel igazolható, hogy e rassz a honfoglaló magyarságnak csakugyan jellemző faji komponense volt s ethnikumuk ugor elemével kapcsolatos.

De Bél Mátyás még tovább is megy s találó képet fest a csallóközi magyarok vérmérsékletéről, kedélyvilágáról, ún. lelki rasszbélyegeiről is. Azt írja róluk, hogy „féktelenek, a mezei munka elbírására fordított erővel. Egymás között élnek és így elég egyetértéssel. De ha valami méltatlanság történik velük, örömezt titkolják azt, amíg nem adódik bosszúállásra alkalom, amit egyesek a legszorgalmasabban keresnek, mások meg, ha csak eléjük nincs hozva, nem használnak fel. . . Társaságon kívül szomorúak és szinte komorak; amikor bővebben lakomáznak, vidámak; de hajlandók a civódásra is, hacsak nincs jelen valaki, akinek a tekintélyét tisztelik. Itt szép dolognak tartják, ha valaki tisztességes foglalkozás által igénybe vétetik. . . Számúzva van a pozsonyiaknál a másutt kimondott és megerősített közönséges vélemény, hogy a mezei munka piszkos dolog; amit ha kevesebben hinnének Magyarországon: keve-

sebb volna köztünk a munkátlan, hogy ne mondjam, pazarló ember és unoka, akiknek, mivelhogy ősi jószágocskájuk piszkos volt, immár szükséges, hogy az idegenek asztala legyen jószagú”. E leírás fényes bizonyosság arra is, hogy Bél Mátyás pszichológiai megfigyelőnek is elsőrangú volt s mindenben tudományos tárgyilagosságra törekedett, tekintet nélkül arra, hogy megállapításai kedvezőek-e, avagy kedvezőtlenek.

Bél Mátyás tehát a természettudományosan is iskolázott historikus, geográfus és ethnográfus széles látókörű szemével nézi a különböző vidéki magyarságot. E mellett a tárgyilagos krónikás és a leíró természettudós szerepét is betölti, aki a történelmi fejlődés által létrehozott egyes ethnikai és geográfiai csoportokat elébünk tárja úgy, ahogyan látja. Ha nem is beszél róla, de sorai közül világosan kicsendül, hogy ő már látja a nép, nemzet fogalom kettős: faji és ethnikai természetét s a rasszkeveredésnek a népek szomatikus átalakulására gyakorolt hatását.

Amíg Bél Mátyás magyar típus létezését s az ősi rasszbélyegek megmaradását hirdette már 200 év előtt, addig 50 évvel utána, Huszti Zakariás, Pozsony város rendes orvosa: „Versuch über den Menschen in Ungarn nach seiner physischen Beschaffenheit Pozsony, 1781” című terjedelmes értekezésében éppen az ellenkező álláspontot képviselte. Hangoztatja, hogy a magyar különbözik ugyan minden más nemzet-től, de hogy ennek oka a szervezetben rejlenek, azt határozottan tagadja. Szerinte a „levegő, táplálék, ital, szokások, nevelés, véletlenek, szerencsés vagy szerencsétlen háborúk, béke, legfőképpen pedig az állam-szervezet az okai azoknak a természeti sajátosságoknak, amelyek az embert az embertől s így azokat is, akik Magyarországon laknak – megkülönböztetik”. Kiemeli, hogy „a magyar sem mindenütt egyforma a hazában, aszerint, hogy különböző behatásoknak van kitéve s aszerint, hogy ezek a behatások minden testtel bizonyos viszonyban állnak”. Elismeri ugyan, hogy a testnek is vannak „különleges viszonyai”, amelyekre a fenti tényezők hatnak, mégis a külbehatásokat olyan változóknak, keverteknek, s ezeknek valamennyinek együtt s a „test különleges viszonyá”-val való kapcsolatát olyan „absztrakt”-nak, „többé-kevésbé zavaros”-nak, bonyolultnak és „ritkán megfejthetőnek” tartja, hogy reményevesztetten felveti a kérdést: „Ki vállalkozik itt arra, hogy reá valami rendszert építsen?”

Akárcsak Pulszky Ferencet³ hallanánk, amikor száz év múlva azt hirdeti, hogy az utolsó magyar szabású ember réges-rég, évszázadok előtt eltűnt a föld színéről, annyira keveredett, párosult, változott, nivellálódott az a keletről idevándorolt kis nép, mely a mai magyarság törzsöke; vagy Vámbéry Ármint⁴, aki szerint: „a magyarok mai nemzedékének ereiben az ősmagyar vérnek egyetlen cseppecskéje sincsen többé meg.”⁵

Huszti Zakariás orvosi és természetrajzi szempontból veszi szemügyre a magyar földön élő embert, különösebb tekintet nélkül annak népi és geográfiai elhatárolódására. Ő előtte csak az egyetemes emberi test lebeg, úgy, ahogyan a bonctanokból megismerte. Az emberi alakon belül való természetes morfológiai tagolódást: a rasszokat, azoknak a népekben való szerepét, természettudós létére sem látja. Így azután azokat a testi, rasszbeli különbségeket, amikbe mégis lépten-nyomon beleütközik, amelyek néhol nagyobb területekre vagy népekre jellemző módon lépnek fel, egyszerűen a sokféle környezet (milió) hatásával magyarázza.

Huszti annyira komolyan és szószertint vette a milió átalakító, típusmegváltoztató hatását, hogy meg volt győződve: „ha levegő, étel, ital, szokások, alkotmány a régiek volnának, mi sem állana útjában, hogy a magyar ismét az legyen, ami századok előtt volt.” „A fizikai behatások teszik a magyart azzá, ami” – írja könyve 5. oldalán.

Hogy ez az álláspont téves, hogy a környezethatások mellett – bármily nagy szerepet játszanak is azok – nem kevésbé fontos, sőt a legtöbbször döntőfontosságú szerepe van az öröklött rasszbeliségnek is, azt ma már nem kell bizonyítanunk. Ám nem arra helyezük itt most a súlyt, hogy mennyiben volt igaza Bélnek, s mennyiben tévedett Huszti, hanem inkább arra, hogy a magyar tudomány az emberre, népekre és emberfajtákra vonatkozó felfogás tekintetében a XVIII. században már teljesen hivatása magaslatán állott, teljesen korának általános tudományos színvonalán mozgott s ha névszerint nem is, de lényegében már nemzetismeretet művelt.

Ez a nemzetismeretre való törekvés azonban a XVIII. század végén még nem volt sem rendszeres, sem általános. Legalább erre vallanak Gáthy Istvánnak, a természethistória és fajkutatás első magyar meghonosítójának korholó szavai, hogy: „magunkat esmérjük leg-kevesebbé, holott pedig minden tseledetünk fő tzelja a magunk boldogsága, mellyet a magunk esméreti nélkül nem szerezhettünk meg.”⁶

Bizonyára Fejér Györgynek, a pesti egyetem kiváló professzorának is alapos oka volt arra, hogy 1807-ben „Anthropológia vagyis az ember esmertetése” címmel megjelent könyvében honfitársait e szakokkal ostorozza: „Jeles tehetségekkel és eszközökkel önnön magok esméretökre megajándékozottván, azokat többnyire az idegeneknek vizsgálásokra fordították; honnyokon kívül csatangolván, a messze tartományokat bejárták és önnön magokét kitanulni elmulatták.” Pedig a külföld akkor már látta a magyarországi nemzetismereti kutatásoknak az egyetemes tudomány szempontjából való nagy fontosságát: „Magyarország mind termékeny földjére, mind a rajta lakó sokféle Népekre nézve, – írja 1817-ben a Tudományos Gyűjtemény első kötetének bécsi bírálója⁷ – sokkal nevezetesebb tartomány, mintsem hogy arra a Természet és a Népek vizsgálója különösen ne figyelmezne”.

Valóban a Tudományos Gyűjteménynek nagy szerepe volt abban, hogy a magyar nemzetismeretre való törekvés a XIX. század második és harmadik évtizedében annyira fellángolt.

Még ugyanazon évben⁸ egy magát megnevezni nem akaró „Hazafi”, tizenkét „Tsászári Species Arany”-at tűz ki a palócokról írandó néprajzi monográfia jutalmazására, sajnos komolyabb eredmény nélkül: Mokry Benjámin, a pápai református főiskola tanára pedig: „Próbarajzolat az emberek főbb Charaktereiről, nevezetesen a nagy Charakterről”⁹ című értekezésében a nemzeti jelleg kérdését taglalja, s azt az „anthropologia” legfontosabb problémájának nyilvánítja.

Mokry a nemzeti Charaktert olyan okozatnak tekinti, amely egyfelől „physikai”, másfelől „morális” okokra vezethető vissza. Az előbbieik közül a „Clima és Organizatio”, az utóbbiak közül pedig a „nevelés, Igazgatás formája, Vallás és Interesse (maga haszon keresés)” szerepét emeli ki s különbséget tesz a „nemzeti karakter” és „nemzeti temperamentum” között. Nincs meglepődve azokkal a divatos, csak általánosságokban mozgó jellemzésekkel, ahogyan valamely nemzet karakterét lefesteni szokták, hanem szükségesnek tartja az összes bélyegek felsorolását, mert „mindenik nemzetnek vágyanak jó és rossz tulajdonságai; a mellyek ha szinte kis mértékben is, mindazáltal abban századokon keresztül megmaradnak”. Szerinte: „a nemzet character valamely nemzet között annál tovább marad meg; mennél kevésbbé vegyül az öszve más nemzettel és mennél kevesebbet társalkodik az idegenekkel”. Nem csodálkozik azon, „ha a derék magyar nemzet régi karakterére nézve, nem keveset változott volna is; mivel arra vagy akarta vagy nem, a körülállásoktól mintegy kénszerített; úgy hogy az a tsuda, hogy annyi viszontagságai között nem hogy a Charactere, de még a neve is egészszen el nem enyészett”. Mokry tehát a magyar nép- és rasszkeveredés dacára is a nemzeti karakter tartósságát hirdeti s azt a nemzet történetével szoros kapcsolatban állónak vallja.

Hasonló véleményen van a Tudományos Gyűjtemények¹⁰ egy másik, magát csak „S.” betűvel jelző tudós munkatársa, aki magyar nyelven talán először fejt ki a nép és nemzet fogalmának lényeges különbségét. A nemzetet „önnön belső voltából, vagy is maga erejéből s természetéből fejlődött”-nek tartja; a nemzet szerinte: „nata est, non facta”. Ezzel szemben népnek nevezi az olyan társas egységeket, melynek „tagjai más idegen külső hatalom által öszve szerkesztettek, úgy hogy a társaságnak minden következő modificatiója s kimiveltetése tsak abból a külső kutfőből származott.” A népeket „orgántalan”, a nemzeteket pedig „orgános” testeknek mondja. Az előbbieket „tsak külső hatalom vagy másunnan eredett s reájok ruházott kormányozás formája ragasztja öszve, s tartja együtt”, az utóbbiak ellenben „a benne lakó organismus vagyis orgános erő által élnek, formálódnak, tartatnak”. Ezt a nemzetfenntartó „orgános-erő”-t pedig a „Nemzet lelké”-ben látja, vagyis: „tagjainak és részeinek azon irányozásaikban, a mellyeket a Nemzet első eredetétől és szinte nemzésétől fogva az akkori körülállásokhoz képest kapott, és ezután állandóul követett”.

Öt évvel később, 1822-ben egyszerre ketten is fejtegetik a „magyar nemzeti lélek” természetét. Az egyik Guzmics Izidor¹¹, benedekrendi pap, később bakonybéli apát, a másik Vedres István¹², Szeged város főmérnöke.

Guzmics az ethnikumban a nyelvre helyezi a fősúlyt, vele magyaráz mindent. „Nem a vétség, – írja – mely során elfajul, nem a kormány, mely a nemzet korábbi létét teszi fel, nem a lakhely fűzi az embereket egy nemzetté össze, hanem a nyelv”. Szerinte a „nyelv formálja s tartja fen a nemzeti karaktert is”. Hangoztatja, hogy minden nemzetnek „van különös tulajdona”, ami őt minden más nemzettől megkülönbözteti. Ami pedig a nemzetek között lévő eme különbséget illeti, elismeri ugyan, hogy itt a vérségnek, nevelésnek, éghajlatnak, életmódnak több-kevesebb szerepe van, mégis úgy véli, hogy „csupán ezekből még sem magyarázhatjuk egészen az uralkodó nemzeti Kharaktereket”. Szerinte a nyelvet illeti itt az első hely, mert benne van a legnagyobb erő s emellett „minden nyelvbe be van nyomva a népnek értelme, és karaktere”. Akárcsak a mai rasszantropológia tanítását hallanók, mely szerint a nyelv rasszjelleg s minden nagyobb rasszcsoport maga termelte ki az ő sajátos nyelvét.

Közel azonos véleményen van Vedres István is, aki szerint ahhoz, hogy nemzeti lelket képzelhessünk magunknak, nemzeti testet kell formálnunk. Szerinte a nemzeti lélek: „a minden egyes embereknek, kik a nemzetet teszik, Lelkeik össze vett gondolkodása módjából származik. Ha ez egyforma, a nemzeti Lélek is egyforma; ha a nyomorúság, és telhetetlenség miatt szomorú: – a nemzeti Lélek is szomorú; – s tőle akkor semmi nagyot, semmi nemes tselekedetet várni nem lehet”.

Az 1822-es év azonban még a magyar folklóre-gyűjtések megindulásáról¹³ s legfőképpen az első magyar ethnographia megjelenéséről is nevezetes. Csaplovics János: „Ethnographiai értekezés Magyar Országáról”¹⁴ című kis tanulmánya ez, mely úgy címében, mint tartalmában nemcsak az első magyar nyelvű néprajz, de sokoldalú, tudományos magyar nemzetismeret is. Ezért megérdemli, hogy kissé részletesebben foglalkozunk vele.

Csaplovics szerényen az „ország lakosai statistikai leírása”-nak nevezi ugyan munkáját, valójában azonban mindama problémákat felöleli már benne, amit ma a néprajz neve alatt foglalunk össze. Ezt tartja ő a „haza ismerete legnevezetesebb és a mellett leggyönyörűsebb ágá”-nak és szívből fájjalja, hogy e fontos stúdium hazánkban az ideig „majdnem egészen parlagon maradt”. Teljesen tisztában van azokkal a nagy nehézségekkel, amelyek arra várnak, aki általában „az embert esmérni”, főleg pedig, aki „egy egész nemzetnek kimíveltsége voltáról, elme és testbéli tehetségéről, munka s törekvéseiről, a tudományokban, gazdaságban, erkölcsökben elő vagy hátra meneteléről, mindenféle szokásairól, élete módjairól s a t. írni és helyes tudósítást adni” akar. Véleménye szerint ahhoz „számos tudós társaságoknak fáradozásai is aligha nem elégtelenek”. Mégis szerencsét próbál. Jól tudja, hogy háládatlan dolog a népekről írni, mert az emberek könnyen rossz néven veszik a legkisebb önnön maga személyét érdeklő és az ő önszereteteinek talán nem általjában kedvező kinyilatkoztatást”. Azzal is számol, hogy „előadásai” és „ítéletei némineműképpen viszsztatetszést” kelthetnek, sőt az „írónak váratlan kedvetlenséget” is szerezhetnek, mégis úgy véli, hogy „az igazságot szerető írónak szent kötelessége azt, a mit valamely nemzetnél dicséretesnek talál, megdicsérni: de ellenben a hibáit is el hallgatni neki teljességgel nem szabad”. És mintha csak előre megérezte volna Csaplovics a saját sorsát, így kiált fel: „De jaj neki, ha ezen kötelességének egészen megfelelni iparkodik”.

Valóban Csaplovics ethnographiai megállapításainak, népjellemzéseinek némelyike – jogosan-e vagy sem azt itt most nem vizsgáljuk – súlyos recenziót és nagy ellenszenvet váltott ki. „Dohovits: Ethnographiára, mint Tudományra szolgáló észrevételek” című tanulmánya¹⁵ erős bírálat tárgyává teszi az egyes nemzetiségekre vonatkozó aphorismáit s főleg kifogásolja általánosításait. Mások azt vetették szemére, hogy a tótok javára elfogult. Később, amikor a Magyar Tudományos Akadémiával is heves polémiába szállt s kifogásolta az állítólagos magyarosítást, teljesen népszerűtlenné vált s megfélemedtek arról az érdeméről, amely őt a magyar néprajzi tudomány megalapítása által elvitathatatlanul megilleti. Lássuk hát röviden Csaplovics „Ethnographiá”-jának tartalmát.

Hogy milyen széles alapokra fektette ő a néprajzot s hogy ő 100 évvel ez előtt már mennyire azt művelte, amit ma „nemzetismeret”-nek nevezünk, arra leghitelesebb tanúbizonyságok az ő saját szavai:

„Egy jól elrendelt és szorgalmasan készült Ethnographiához igen sok kell, nevezetesen használtatik a föld és természet leírása. Históriainak és Törvénytudománynak minden neme: Statistica, Meteorologia, Anthropologia, Psychologia etc. de mindenek felett megkívántatik a nemzetek minden tekintetben való tökéletes esmérete.” Az ethnographiának alapja, helyesebben végcélja tehát már Csaplovics szerint is a „nemzetnek tökéletes esmérete”. Ehhez pedig az kell, mondja Csaplovics: hogy „az embereket, azok minden tettét, cselekedetét, erkölcsi és fizikai tulajdonságait, képességeit, erkölceit, szokásait, hajlamait, hibáit és erényeit stb. minden lehetséges vonatkozásaikban megfigyeljük” – vagy mint máshelyen írja – hogy: „a népeket összes lehető emberi és társadalmi kapcsolataikban, ahogyan ma vannak vagy egykor voltak, úgy, ahogy élnek és tevékenykednek, leírjuk”.

Csaplovicsot nem az érdekli, hogy milyennek kellene lennie az embernek, hanem, hogy „milyen ma” s hogy ezt a „má”-t megértse, segítségül hívja a múltat. Ezért ethnographiai tervezetének második pontjában „az Országnek régi lakosairól, a legrégebb időktől fogva egész mostanig történt megnépesedéséről, s a népességnek viszontagságairól” kíván szólni. Ami hazánk mai lakosságát illeti, annak ethnographiai leírását Csaplovics 12 fejezetre tagolja. Az elsőben a nyelveket és vallásokat adja elő. A másodikban a lakásokról értekezik, és pedig úgy „geographiai”, mint „ethnographiai tekintetben”, sőt „az építő mesteresség nézőpontjából” is. A harmadik fejezetben a népszámlálásokkal foglalkozik, ide számítván „a népnek természeti szaporodásáról, vagy fogyatkozásáról szóló úgynevezett Politikai arithmetica”-t is. A negyedik fejezetet „az egészség, betegségek, halandóság, nemzeti karakter, indulatok, virtusok és más egyéb különösségek” vizsgálására szenteli. Az ötödikben az eledeleket és különféle öltözeteket adja elő. A hatodikban a nyelvekről, a hetedikben a vallásokról elmélkedik. A nyolcadikban a „nemzeti kimíveltséget” (cultura), a kilencedikben a „nemzeti szorgalmat” tárgyalja. A tizedik fejezetben a „mindenféle nemzeti szokásokat” ismerteti, a tizenegyedik és tizenkettedikben pedig a „törvények fő characterével”, majd az adókkal és katonasággal foglalkozik. Az ethnikai bélyegeknél eme leírását azonban Csaplovics nem légüres térben, nem elvonatkoztatva, hanem természetes miliójébe beállítva végzi el. Ezért tervezetében az itt felsorolt összes fejezeteket megelőzi: „az Országnek physiographiája, az az: egész természeti állapotjáról való értekezés”.

Mindezt Csaplovics, mivel e kérdések „egész Hazánk öszvességesen vett népességét érdeklik”, „Magyar Ország közönséges Ethnographiájá”-nak nevezi. Ezzel azonban az ethnographus feladata véleménye szerint még távolról sincs kimerítve, s tervbe veszi az egyes ethnikai csoportoknak külön-külön való részletes monográfiái leírását is. Teljesen igaza van, amikor azt írja, hogy: „így támadna egy olyan munka, a millyennel még egy Európai nemzet sem dicsekedhetik.” Valóban nagy kár, hogy Csaplovics nagyszerű tervét nem valósította meg s első ethnographiai tervezete által kiváltott kritikák kedvét szegvén, munkásságát más irányba terelték, Csaplovics helyett inkább szigorú bírálói írhatták volna: „teljeséggel nem kívánhatni, hogy egy magános Író ezen nagy kiterjedésű tárgyat tökéletesen és minden hiba nélkül kimerítse.”

Kétségtelen, hogy Csaplovics munkája nem mentes minden hibától s több helyen elfogultság is tükröződik belőle, mégis az árnyoldalakat egybevetvén a fényoldalakkal, tagadhatatlan a munka úttörő volta és korához mérten nagy értéke. Hogy jószándékú volt és tárgyilagosságra törekedett, azt éppen a tótokkal kapcsolatos megállapításai bizonyítják. Amíg pl. az egyik oldalon azt állítja, hogy a tótok voltak Magyarország legrégebb lakosai, addig a másik oldalon megállapítja, hogy: „a tótok száma napról napra szaporodik, mivel mind a magyarok, mind a Németek, Oroszok és Szerblusok ezen nyelvhez könnyen hajólnak. Azért igazságos azon panasz, folytatja tovább, – melyet Fejér Ur, Hübner Lexiconának Magyar kiadásában ezen szó alatt Magyar Ország, eljajgatott, mindön ezt ír: „Jaj annak a magyar és Német falunak, hol meg fészkelik magokat, mert a más nemzeteket elfojtják.” A tótok állítólagos erőszakos elmagyarosításával szemben aligha kell hitelesebb és illetékesebb cáfolat. Különben más helyen is hangoztatja Csaplovics, hogy „a népeket el és által olvasztani, tsak az idő munkája, koránt sem az erőszaké.”

És senki sem használt annyit – ámbár akaratján kívül, a Magyar nyelv felelevenítésére, mint József Császár.”

Nagyon tanúságos lenne, ha Csaplovics adatait és megállapításait mai szemmel egészen részletes tárgyalás alá vennők. Ez azonban maga egész külön értekezést kívánna, amire itt helyünk nincsen. Különbösen is remélem, hogy e munkát mostani felelevenitésem után valamelyik fiatal ethnográfusunk mielőbb el fogja végezni.

Mégis nem mellőzhetem, hogy egy dologra már most nyomatékosan felhívjam a figyelmet s ez az a beállítás, amelyben Csaplovics Magyarország ethnographiáját tárgyalja s amit tömören e mondatba foglal össze: „Magyar Ország Európa kitsinyben.”

Úgy vélem, ha Csaplovics semmit nem írt volna, e kijelentése egymagában elegendő arra, hogy neve ennek alapján a magyar tudomány történetében minden időkre megörökíttessék. Pedig Csaplovics itt nem csupán egyszerű kijelentéssel él, hanem annyira tisztában van e mondás nagy tudományos és általános európai jelentőségével, hogy azt értekezése egyik legfontosabb főcímévé teszi, sőt mint bizonyítandó tételt emeli ki, melyre több esetben hangsúlyozottan visszatér s többoldalú bizonyítására adatokat, érveket sorol fel.

„Nem tsak természeti állapotjára, és a természet ajándékaira nézve, hanem népességére nézve is Magyar Ország Európa kitsinyben – írja értekezése 52-ik oldalán –, mert majd nem minden Európai nép-törzsökök, nyelvek, vallások, foglalatosságok, Cultura gráduosok, s végre élet módok, erköltsök és szokások is itten találják fel Hazájokat. Mindenféle nagyobb és kisebb, mind eredetekre, mind pedig természeti és erköltsi tulajdonságaikra nézve egymástól tetemesen különböző Népek lakják Magyar Országot, és ámbár napról napra jobban vegyülnek össze, még is megtartotta mind ekkoráig mindegyik a maga különöségeit, külön élet módját, külön szokásait, és foglalatosságait.”

Nem csupán az a nevezetes ebben az érvelésben, hogy az ismét egy újabb cáfolata az állítólagos erőszakos magyarizálásnak, hanem főleg az, hogy Csaplovics már világosan látta a magyar ethnographiának s általában a magyar nemzetismereti kutatásoknak egyetemes európai jelentőségét. Mert ez a mondás, hogy: „Magyarország Európa kicsinyben” nemcsak azt jelenti, hogy itt minden megvan, ami Európában egyebütt található, hanem tovább azt is, hogy itt kis területen, tehát áttekinthetőbben, szorosabb összefüggésekben s így könnyebben megoldhatóan, mindarra tudományos problémák tanulmányozhatóak, amelyek Európa legkülönbözőbb részeit érdeklik. A magyar ethnographiai, – és tegyük hozzá mindjárt – embertani és régészeti, sőt az összes magyar nemzetismereti problémák tehát nem csupán magyar, de egyúttal kifejezetten európai érdekű problémák is, és pedig kifejezettebben európaiak, mint Európa sok más részének hasonló problémái.

A hazai kutatásoknak ennél szebb himnusza és célkitűzése szinte alig képzelhető. És hogy Csaplovicsnak mennyire igaza volt, azt ma az egyes részlettudományokban már nemcsak látjuk, de mind jobban bizonyítani is tudjuk. Ez az oka, hogy az európai tudományosság a magyar eredményekre szinte napról-napra mind jobban felfigyel.

Csaplovics meglátását különben más szövegezésben nem sokkal utána – talán éppen az ő hatására – egy Bécsben élő hazánkfia, Hyrtl, a kiváló anatómus professzor is megismételte, amikor azt hirdette, hogy: „Ungarn ist eine ethnographische Musterkarte.”¹⁶ Ezzel azonban itt már nem foglalkozom.

A magyar nemzetismeretet szolgálja Csaplovics után egy évvel a Tudományos Gyűjtemény 1823. évfolyamában K. J. szerzőnek „Magyar régiségek nyomozása” című tanulmánya is. Szerzőnk végigmegy a népi életnek szinte minden nevezetesebb jelenségén, s mindenütt azt vizsgálja, mi az, ami a magyart különösképpen jellemzi. Elismeri ugyan, hogy minden nemzet tanul más nemzetektől s hogy „a nemzeti characterek sok századok alatt megváltozhatnak”, ezzel szemben azonban azt is kiemeli, hogy a nemzeti karakterekben van egy rész, amely állandó, amely apáról fiúra öröklődik. „A geniális és nagy mértékben originális nemzetnek characterét és élete módját – írja tudós szerzőnk – tsak mellirozhatják, tsak tarkázhatják az idegen befolyások: de az eredeti biljeget ki nem törölhetik abból.” Ezért „mindég kitör a magyarból az, a mi néki a véribé van; az idegenekről rá ragadt dolgokon pedig rajtok marad az

idegen szag – de a mellyet azokon csak a jó szaglász Magyar érezhet meg.” És mintha csak a mai fajbiológiának a rasszbeliség mindenben átütő erejéről szóló tanítását hallanánk, mikor azt hirdeti, hogy: „a Magyaroknak mindenütt és mindenben caractere van – nyelvében, beszédében, járásában, evésében, ivásában, gyönyörködéseiben, élete-módjában, munkálódásában, házi szokásaiban – mind ezekben caractere van a Magyaroknak, még pedig állandó, bézárt, és meghatározott caractere. De ezt csak az igaz Magyar esmérheti meg, ki a magyar Geniust önn kebelében hordozza, és a nemzeti Caractert – érzi.”

Ákár csak Herman Ottó szavait olvasnók, mikor nyolcvan évvel később azt írja, hogy a magyar faj problémája „első sorban magyar feladat, attól visszariadnunk nem szabad, mert mi állunk legközelebb saját történelmünkhöz, mi pillanthatunk be legmélyebben a néplélekbe és mi ítélhetjük meg legbiztosabban a társadalmi alakulatok jelentőségét; egy szóban foglalva, mi tudhatjuk meg és érezhetjük is legjobban, mi az: „magyar?”

Amíg Csaplovics a nemzeti mivolt megismerésében a szerzett ethnikai bélyegek mellett nagy súlyt helyez az öröklődő faji jegyekre is, addig kortársa, Vajda Péter a fajbeliségtől minden jelentőséget megtagad.¹⁷

„Ember és ember között nem tőn határfalat a természet; – írja „Nemzetiség” című értekezésében – kiki kedves gyermeke ő neki, ha hozzá hív.” A magyar mivolt lényegét sem a származásban, hanem csupán a tettekben látja, „Testtel, lélekkel a hazán és nemzeten függni, annak javáért élni és halni: ez tesz a nemzet valódi tagjává” – mondja Vajda.

Patzek Károlynak „Emberesmértető Töredék” címmel 1833-ban megjelent doktori értekezése az első magyar nyelvű antropológia, amely már határozottan a nemzetismeret szolgálatában áll. Noha igen nagy fontosságot tulajdonít az éghajlat hatásának, mégis tárgyilagosan kiemeli a nemzeti mivolt bélyegei között az öröklődő rasszbeliséget s annak külső testi jegyeit. „Bár hány nemzet lakja Magyarországot, – írja Patzek, – mind a mellett még is mindenik különbözik a másiktól, nem csak nyelve, pallérozódása, erköltsei, élet-módjai; de valóban, külseje által is.”¹⁸

A hazánkban élő egyes ethnikumokról nem ad ugyan részletkebe menő leírást, de annál találóbban jellemzi őket. Ez alkalommal csupán a magyar emberről festett képét idézem:

„A Magyar, (lakik a síkságon, ritkábban városokban). Inkább kitsiny, mint nagy, tömött testű; erős széles vállú, barna hajú, szemű, bőri; ábrázatja széles, egy kevésse lapos; járom tsontjai egy keveset kiállók: orra gyakorta görbe, gyakran egy keveset lapos; homloka kitsiny; szemei nem nagyok; alsó végtagjai gyakran befelé görbültek. Az asszonyok többnyire kövérek. Bajusszok pödrött. A magyar lassan beszél, nyújtja a szót, kemény, nagy hanggal szól. Ő vendégszerető, büszke, tsendes, szegény.”

Ki ne ismerné fel e jellemzésben a magyarság legtörzsökösebb elemét, az ún. kaukázusi-mongoloid rasszt, melyet újabban éppen a magyar alföldre való jellemző voltánál fogva „alföld-rassz”-nak neveztek.

Hogy a nemzetismeretre való törekvés a múlt század első felében mennyire áthatotta a legkülönbözőbb tudományok művelőit, arra jellemző például megemlítem, Boehm Károlyt, a kiváló orvost, aki a „Mérsékletéről”¹⁹ írott értekezésében foglalkozik a „nemzeti”, „népi” és „familiai mérséklet” kérdésével is s arra az eredményre jut, hogy „csak nem minden nemzetnek, népnek és szinte minden nemzetségnek vagydon tulajdon kitűnő mérséklete” s az főleg a nemzeti, népi és nemzetségi tulajdonságok, és különöségeik legnagyobb részét előidéző, „érzés, képzelés, ítélet és tselekvés módban, a játékokban, előítéletekben, gyengeségekben s vétkekben” nyilvánul meg. Ezért figyelmébe ajánlja a kormánynak a nemzeti mérséklet megvizsgálását, „hogy abból országára nézve a lehető legnagyobb hasznot vegye.”

Amíg Csaplovics inkább ethnographiát művelt, a tárgyalt többi szerzők pedig a nemzetismeretnek egyes még kisebb részleteit, legfőképpen a nemzeti karakter kérdését tárgyalták, addig Edvi Illés Pál evangélikus lelkésznek 1835-ben „Miben áll a Magyar-Nemzetiség?” címmel megjelent kis értekezése már nemcsak a valódi nemzetismeret lényegét fejt ki, de annak részletes programját is megadja. Annak, amit ma „hungarológiá”-nak, „magyarságtudomány”-nak nevezünk, valójában Edvi Illés Pál az első hirdetője, sőt igazi megalapítója éppen 100 év előtt.

„Én úgy vélekedném – írja Edvi Illés Pál²⁰ – hogy nemzetiséget csak a magyarnak személyes characterében keresni akarni nagyon szűk meghatározása volna azon ideának. Ide kell tehát foglalni mindazt, valami a magyarral összefüggésben vagon: nyelvét, szokásait, intézeteit, s a t., mind ezekben egyedül azt keresvén ki, ami éppen csak a magyarnak sajátja, egyéb népeket a földszínen kizárólag. A magyart minden kigondolható oldalról felvenni; azt, ami benne, nyelvében, hazájában, terményében stb. sajátos, felkeresni: azt, ami őt a földön létező minden más nemzetektől megkülönbözteti, el nem fogódott csöndes elmével összealkatni: ez adná aztán élőkbe a magyart az ő valódi nemzetiségében.”

Nem tudom, vajon Edvi Illés Pált követi, avagy minden befolyástól menten íródott-e, de mindenesetre a magyar nemzetismeretet szolgálja az a 14 folytatásban megjelent cikksorozat, amit Rudolf trónörökös történelem tanára, Rónay Jácint római katolikus címzetes püspök írt „Milyen a magyar?” címmel 1847-ben, a Győrben megjelent „Hazánk” című kereskedelmi és szépirodalmi lapban. Bár sok az általánosítás benne, egyes részleteiben mégis igen találó jellemzéseket ad.

Mellőzöm itt a különböző folyóiratokban évről-évre mind nagyobb számban megjelenő hosszabb-rövidebb cikkeket, leírásokat, amelyek egy-egy vidék népének néprajzi sajátosságait, a nemzetismeretnek különböző kisebb részletproblémáit fejtegetik. Mindenesetre kívánatos volna, ha valaki ezeket is rendszeresen összegyűjtené s kellő kritikával kiadná. A magyar nemzetismeret bizonyára értékes adatsorozattal gazdagodna általuk.

Mindezek azonban együttvéve is eltörpülnek amellest, amit Hunfalvy Pálnak 1886-ban megjelent korszakalkotó műve: „Magyarország ethnographiá”-ja jelent a magyar nemzetismeret terén. Hunfalvy Pállal egyszerre megszületett a magyar történeti ethnológia. Ő az első, aki nálunk mai értelemben vett éles különbséget tesz egyfelől a faj, másfelől a nép, nemzet között.

„A fajbeli jelvek, a természet adta jellem – írja Hunfalvy – errül, ha változik is lassankint, se mint egyed, se mint nemzet nem tehet az ember; az egészen hatásán kívül marad. Ellenben az, mi a nemzetet képezi, kiváltképpen a nyelv, nem születik az emberrel, az a társadalommal, a néppel jár; az egyed azt sajátosságosan fejtheti ki, jobban és szebben élhet vele, mint más, mert itt nem állat, melly illető fajának egy darabja, hanem ember, aki egy társadalomnak, népnek vagy nemzetnek tagja, s mint ilyen, a társadalom öröklött jogaiban osztozik s azokat maga tehetségével is fenntartja, szaporítja s utódaira hagyja.”

Hunfalvy az etnikumra helyezi a fősúlyt s annak kialakításában a nyelvnek, hitnek és társadalmi szerkezetnek tulajdonít nagy jelentőséget. A fajiságot nemcsak mint tényezőt, hanem mint az ethnikummal kapcsolatban álló dolgot is, csaknem teljesen elhanyagolja. De ez részben érthető is, mert hiszen az ő korában még az antropológusok sem látták, legfeljebb egyesek sejtették, a népek rasszbeli összetételének a történelem eseményeivel, az ethnikai bélyegek átalakulásával való szoros összefüggését.

Hunfalvy Pál ethnographiája után még egy dátumról emlékezem itt meg, amely egyben a legnagyobb fordulót jelenti a magyar nemzetismeret területén s ez a Magyar Néprajzi Társaság megalakulása 1889-ben. Az a sok nemes törekvés, hazafias erő kifejtés, amely eddig szétszóródva, magára hagyatva bizonytalan léptekkel törekedett a magyar nemzetismeret felé, most egyszerre határozott célkitűzést, rendszeres programot, szakszerű irányítást s publikálási lehetőséget nyert. Hunfalvy Pál mellett Herrmann Antal, Katona Lajos, Török Aurél, Réthy László voltak az új tömörülés vezetői, s bár megelégedtek a szerény „néprajzi” jelzővel, valójában azt, vagy annak oroszlánrészét művelték, amit ma nemzetismeretnek, magyarságtudománynak nevezünk. A társaság folyóirata, az „Ethnographia”, mellékletével a Néprajzi Múzeum Értesítőjével együtt ennek a nemzetismereti kutató munkásságnak valóságos kincsebányája. Ebből a kincsebányából merítve írták most meg kiváló ethnographusainak az új magyar néprajz alapvetését, a „Magyarság Néprajzá”-nak négy kötetes hatalmas művét. Hogy lényegében ez is a nemzetismeretet viszi előbbre, aligha szorul bizonyításra. Sőt talán nem túlzás, ha azt állítom, hogy ezzel a Magyar Néprajzi Társaság, s vele együtt a magyar nemzetismeret, új korszak küszöbéhez érkezett.

Am ha a Magyar Néprajzi Társaság a múltban nem is művelte a magyar nemzetismeret minden ágát, kívánatos, hogy a jövőben ezt minél fokozottabb mértékben tegye, az egyszerű leírásról mindinkább az összehasonlításra, integrálásra térjen át s kezébe vegye az összes kutatások irányítását, társadalmi

propagálását, amelyek a magyar nemzetismeret teljességéhez szükségesek. Ezért, hogy ezt a teljességet minél jobban és minél előbb elérhessük, mindenkinek, akit a magyar nemzetismeret érdekel, a Magyar Néprajzi Társaságban van a helye, hogy egyszer majd eljőjön az idő, amikor teljes lelkiismeretességgel és tudományos tárgyilagossággal elmondhatjuk: Uraim, már ismerjük a magyart!

(Ethnographia. 1936. 5–20. p.)

Jegyzetek

¹Hunfalvy Pál: Magyarország ethnographiája. Budapest, 1876.

²Bartucz Lajos: A magyarság faji összetétele. Természettud. Közl. 1927.

³Tóth Béla: Van-e magyar típus? Magyar Hírlap, 1893. ápr. 22. sz.

⁴Vámbéry Ármin: A magyarság keletkezése és gyarapodása. Budapest, 1895.

⁵Vámbéry nemcsak a nemességről volt ilyen véleményben, melyről azt állította, hogy „a tintának, melylyel egyes családok genealógiáját megörökítették, a vérrel, mely epigonjainak ereiben csergedez, semmi köze nincsen”, hanem a magyar nép nagy tömegéről is. Érdekes azonban, hogy a szártokkal szemben nem volt ilyen szigorú, mert azt írja róluk, hogy „iráni típusuk egészen máig csaknem változatlan maradt”, miért is nagy súlyt helyez „az anthropológia bizonyító erejére ethnológiai kérdésekben, melyet pedig a philológusok gyakran kétségbe vontak”. (A török faj. Budapest, 1885. pag. 69 .)

⁶Gáthy István: Természet története. Pozsony, 1795.

⁷Chronik der österreichischen Literatur, vom 9-ten April 1817. Nr. 29.

⁸Tudományos Gyűjtemény. 1817. I. köt. pag. 114.

⁹U. o. 1817. VIII. köt. pag. 3–42.

¹⁰Tudományos Gyűjtemény. 1817. I. köt.: S: A nemzetiségről.

¹¹Guzmics Izidor: A nyelvek hármasságának befolyása az ember emberiségébe, nemzetiségébe és hazafiúsításába. Tud. Gyűjt. 1822. VIII. köt.

¹²Vedres István: A magyar Nemzeti Lélekről egy két szót. Tud. Gyűjt. 1822. XI. köt.

¹³Gaál György: Märchen der Magyaren. Wien, 1822. Népmesegyűjtemény. Pest, 1857. Gróf Majlát János: Magyarische Sagen und Märchen, Brünn 1825.

¹⁴Tudományos Gyűjtemény. 1822. III–VII. köt.

¹⁵Tudományos Gyűjtemény 1824. IX. köt. pag. 3–12.

¹⁶Joseph Hyrtl: Handbuch d. topogr. Anatomie. Wien, 1847.

¹⁷Vajda Péter: Nemzetiség. Tud. Gyűjt. 1832. VI. köt.

¹⁸Patzek Károly: Emberesmértető Töredék. Pesten, 1833.

¹⁹Boehm Károly: Árról, a mit a Mérséklettről (Temperamentumról) legméltóbb tudni az Orvosoknak, Lelkipásztoroknak, Törvénytudósoknak és a Kormányvezetőknek. Tud. Gyűjt. 1833. III. köt.

²⁰Magyar Hazai Vándor V. évf. 1835.